

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – české dějiny

Václav Chmelíř

**Nižší šlechta ve městech a městečkách
v 17. a 18. století**

**The Lower Nobility in Towns and
Market-Towns in the
17th and 18th Century**

Tese disertační práce

vedoucí práce - Doc. PhDr. Jiří Mikulec, CSc.

Praha 2013

Úvod

Prameny přinášejí informace o poměrně velkém výskytu šlechtického majetku v některých městech a městečkách v období mezi porážkou českého stavovského povstání a koncem sedmileté války. Majetek zde drželi někteří příslušníci aristokracie, ale nejvíce byli s městy spojeni urozenci náležející k nižší šlechtě. Příslušníci šlechty se také stávali obyvateli těchto měst. Představovali sice jen menší část všech šlechticů v jednotlivých krajích, jejich koncentrace byla místy velmi vysoká, tudíž i z tohoto důvodu je vhodné se touto skupinou v rámci historiografie zabývat.

V disertační práci je pozornost věnována především nižší šlechtě, kterou lze vymezit jak ve smyslu titulárním jakožto rytíře, tak ve smyslu majetkovém. Proto byli do výzkumu zahrnuti také chudší příslušníci stavu panského, kteří se svým majetkem a životním stylem od svých rytířských sousedů příliš nelišili. Orientací na nižší část urozců se tato práce odlišuje od většiny literatury, která k obdobné problematice dosud vznikla. Bibliografie českých prací k tématu šlechty ve městě obsahuje především položky, které se týkají hlavně sídel aristokracie. Její městské paláce a domy se staly předmětem zájmu již starší historiografie, a to zejména z důvodu svého místa v dějinách umění, neboť se mnohdy jednalo o budovy vysoké umělecké úrovně. Vedle zájmu o tuto stránku rezidencí se v novějším dějepisectví vyskytují studie, které zajímají i jejich další aspekty: sledují například jejich funkční vymezení, dějiny každodennosti, ekonomické a správní podmínky v existenci těchto sídel. Obdobný zájem o šlechtická sídla ve městech nalezneme samozřejmě i mimo české dějepisectví. Největší počet příspěvků k tématu vznikl v Německu, ale lze je nalézt také například mezi pracemi slovenských či polských historiků.

Práce je rozdělena na dvě části. Jedna se věnuje urozenci jakožto členu městské komunity, druhá pak obrací pozornost k jeho sídlům. K výzkumu byly zvoleny dva regiony, kraj plzeňský a podbrdský, které jsou pro toto téma vhodné z hlediska koncentrace měst a vzhledem k rozdílnosti jejich právních postavení. Na Podbrdsku se výzkum zaměřil na horní město Příbram a královské město Beroun. Příbram disponovala poměrně vysokým zastoupením šlechty, naproti tomu v Berouně jí sídlilo jen poměrně málo. Z území Plzeňska bylo zvoleno královské město Klatovy, které se stalo objektem zájmu pobělohorské šlechty ještě ve větší míře než tomu bylo v Příbrami. Dále v tomto regionu byly zkoumány poměry v poddanském městě Švihov a další zpracovaná místa náležela také k poddanským obcím a ležela na severním Plzeňsku (Všeruby, Město Touškov) a Rokycansku (Radnice).

Výzkum šlechty ve zmíněných lokalitách je založen především na pramenech vzešlých z činnosti městských rad, i když v případě poddanských měst se jedná často jen o trhové knihy. Odlišnost zde představuje Město Touškov, jehož radní manuál z let 1665 až 1671 je pro toto studium výjimečným pramenem. Ze stran vrchností poddanských měst naproti tomu nebylo možno použít téměř žádné materiály, s výjimkou Švihova, jehož dějiny byly v minulosti zpracovány Františkem Zemanem také za pomoci pramenů z provenience rodu Černínů z Chudenic, kterým dlouho jmenované město podléhalo. U měst podřízených králi bylo možné využít fondy některých nadřazených úřadů, především podkomořského úřadu, jehož archiválie přinášejí některé cenné poznatky. Ze strany samých držitelů domů příliš prameny nedisponujeme. K poznání jejich života však mají zásadní přínos fondy, vzniklé z činnosti soudů, mezi nimiž zaujímá nejdůležitější místo zemský soud. Psanou agendu tohoto tribunálu zajišťoval úřad desek zemských, jehož personál stál také za zápisy do kvaternů.

Šlechtic jako člen městské komunity

Zemský soud představoval hlavní soudní instanci stojící nad příslušníky šlechtických stavů. Městské prostředí však bylo právně vymezeno jinak a podléhalo také jiným soudům a úřadům než osoby šlechticů a venkovská dominia, která pro většinu z nich představovala klíčový majetek. Nad městy i šlechtou však stál panovník, kterého zastupovaly zemské úřady. Existovaly tu též určité právní dokumenty, které upravovaly některé stránky života ve městech. Za nejvýznačnější musíme považovat Svatováclavskou smlouvu z roku 1517, která byla potvrzena jako součást zemského práva také Obnoveným zřízením zemským. Textem této smlouvy byl ovšem již dříve ovlivněn Koldínův zákoník, náležející k městskému právu. Součástí tohoto práva také byly konšelské instrukce, které obsahovaly drobné zmínky o šlechtě ve městech. Ustanovení týkající se příslušníků vyšších stavů nalezneme i v některých privilegiích udělených městům samotným panovníkem. Takovými ustanoveními však nedisponovala všechna královská, horní a komorní města.

Privilegia udělovaly svým městům také vrchnosti. Ze zkoumaných měst sice žádné neobdrželo listinu s úpravami života šlechty ani řád regulující tento problém, ale existují příklady, které takovou praxi dosvědčují. Nicméně tímto se vztah šlechty k vrchnosti nevyčerpával. Některé jedince nalzáme mezi patrimoniálním úřednictvem a v případě světských majitelů dominií jsme místy schopni objevit ve městech i jejich dvořany. Spojení mohlo být přímo na osobní bázi, spočívající v tom, že se jednalo o příbuzné.

S vůlí vrchností se setkáváme především při zakupování nemovitostí ve městě a jejich zaknihování. Majitelé jednotlivých zboží mohli případně zabraňovat některým šlechticům se v nich zakoupit či naopak tuto činnost podporovat, když jim přímo prodávali své nemovitosti nalézající se pod šosem. Poměrně důležitou oblastí vztahů šlechty usazené v poddanských městech s jejich vrchnostmi a úředními aparáty panství byly povinnosti, které měli tito šlechtici vykonávat jakožto držitelé nemovitostí. Mezi nimi vyniká především robota. Určité osobní vztahy (např. příbuzenství) však mohly některým šlechticům pomoci k úlevám v této oblasti

I nad poddanskými městy ovšem stály zemské orgány, z nichž nejvyšší váhu mělo místodržitelství a jeho nástupci. K tomuto úřadu směřovaly stížnosti na nedodržování konšelských instrukcí na pozemcích, které drželi příslušníci vyšších stavů. Prodlouženou rukou místodržitelství byl také krajský hejtman, přičemž prameny ukazují, že mnohé stížnosti na šlechtu ve městě byly určeny právě jemu. Jiné zemské úřady ovlivňovaly jen některá města, například ta podřízená králi. Patřil mezi ně úřad podkomořího, mající určitý dohled nad částí královských měst (z měst zařazených do naší sondy šlo o Beroun a Klatovy). I v rámci jeho agendy najdeme některé spory, které se týkaly šlechty v těchto městech, mezi nimiž vynikala zejména problematika živností, hlavně otázka vaření piva. V případě měst horních se problematika šlechticů řešila spíše před českou komorou než před úřady, které jí podléhaly a byly určeny ke kontrole horních měst (jako byl mincmistr a další horní úředníci) i když celkově není pro Příbram příliš mnoho informací.

Nejvíce poznatků však máme ke vztahu šlechty a městských orgánů, což je zásluhou měst, které podléhaly králi, neboť v jejich fondech se k tomu dochovalo poměrně velké množství materiálu. V případě poddanských měst jsme o většinu takových informací připraveni kvůli nedochovanosti pramenů. Jak bylo řečeno, podle typu měst zasahovaly do městské agendy různé instance. Se zásahy městských rad se nejvíce setkáváme v procesu zisku či pronájmu nemovitosti. Stejně jako například vrchnost a jiné autority mohla rada nějakým způsobem obojí regulovat: mohla vydávat všeobecně platné zákazy, nebo třeba zavazovat jednotlivé měšťany. Přimo ovládala nemovitosti náležející samotné obci.

Stykům městské rady a šlechty docházelo i z důvodu majetkových přesunů nemovitostí vůči obcím v případě vysoké zadluženosti urozenců kvůli neplacení kontribuce, nebo zchudlí šlechtici také postupovali městům své majetky pro nemožnost je udržet, což byla podobná situace jako v případě vrchností nad poddanskými městy. Někdy byl tento přesun byl spojen s úmrtím šlechtice – v takových případech se radní podíleli na vypořádání pozůstalosti, i když hlavní slovo zde míval krajský hejtman. V městských knihách se jen zřídka setkáváme

s testamenty šlechty, která žila v jednotlivých městech. Šlechtické závěti bývají zapsány ve foliích příslušných kvaternů zemských desek.

Nesporné soudnictví dotýkající se šlechty ve městech bylo regulováno Svatováclavskou smlouvou, která dala omezené pravomoci městského soudu vůči šlechtické osobě a domu, ale před tento tribunál se dostávali i příslušníci šlechtické čeledě. Při pohledu do pramenů je vidět, že nejvíce sporů řešených u městského soudu se týkalo dluhů. S urození a jejich lidmi se setkávala jak sama rada, tak i další městské orgány jako rychtář, přičemž v případech výtržností bylo nutné se obrátit na krajské hejtmany nebo rovnou na místodržitelství. V některých případech se však rychtář odvážil vstoupit přímo do šlechtických domů, kde podle městských instrukcí vlastně zasahovat nemohl. Městská rada se také angažovala v otázkách požární bezpečnosti a dozoru nad stavební činností ve městě a nevynechala při tom ani urozené obyvatele měst. K jejím pravomocem patřila také daňová problematika, která hrála v dochovaných materiálech podstatnou roli. Šlechta je v nich představena místy jako chronický dlužník, ale městské okolí často nebylo jiné. To se týkalo především kontribuce. Ostatní typy daní se v pramenech objevují méně. Jednalo se například o daň z majetku, která se týkala nejen těch, kteří drželi nějaké městské nemovitosti. Zasahovala také nejchudší složku šlechty ve městech, jež se jí cítila přímo ohrožena.

V mnoha městských archívech se nacházejí pozůstatky písemností spojených s výrobou piva ve městech, na které se podíleli i šlechtici. Vyloučení z právozářnictví se týkalo některých královských měst, mezi než patřily Klatovy. Zde také máme torzovité poznatky o přivařcích povolených šlechtě. Podobnou milostí bylo také přidělené stavební dřevo, které tu stejně jako v ostatních královských městech urozeným obyvatelům nebylo odpíráno. Městské lesní hospodářství lze ale současně považovat i za třecí plochu, neboť obecní porosty se stávaly místem nelegálního lovu a kácení dřeva všech vrstev obyvatelstva, tudíž i šlechty spojené s městem svým majetkem či místem pobytu.

Dochované prameny dokumentují různé styky šlechty s městskou správou, která se místy děla osobně nebo skrze prostředníky. Město se samozřejmě stalo místem některých konfliktů, ale velká část šlechticů se v něm snažila existovat bez výrazných sporů. Páni a rytíři jistě rádi využívali stavebního dřeva povoleného od obce či přístupu k várečnému právu v poddanských městech a vyvarovali se proto střetů. Konflikty, k nimž přece jen mezi šlechtou a městským prostředím docházelo, byly spojeny například s dovážením cizího piva. Jak ukazují příbramské prameny, určitá část šlechty se mohla projevovat problémověji než jiná, konkrétně se jednalo o urozence žijící v nájmu.

Podstatnou roli během takových konfliktů hrála identita účastníků. Sebe prezentaci šlechty ve městě nejlépe zachycují nejrůznější smlouvy, neboť byly sepsány za základě přání obou stran. To se týká výpovědní hodnoty i mnoha dalších dokumentů vzniklých v městské kanceláři. Pro poznání šlechtické sebe prezentace můžeme používat například matriky, které ovšem vždy nebývají absolutně spolehlivým zdrojem pro identifikaci osob z vyšších stavů. Plná jména se všemi náležitostmi se objevují v trhových smlouvách. Predikáty nebyly však používány jen rytíři a pány, ale i osobami, které nosily prosté šlechtické tituly nebo patřily k erbovníkům, a tudíž nebyly příslušníky dvou nejvyšších světských stavů. Prameny z prostředí města obsahují i připsání rytířských hodností těm, kterým právně nenáležely. A nejednalo se jen o cizí šlechtu, která neměla titul v Čechách legitimovaný, nebo o příbuzné povýšených do rytířského stavu. Ani takto neoprávněně uváděný rytířský stav nebyl na překážku, aby někteří jedinci zasedli v radách, jejich členové by měli být nositeli městského práva. O přijetí takového práva členy vyšších stavů však víme jistě jen několika příkladů z králi podřízených měst, neboť se potřebné písemnosti zachovaly.

Příslušníci vyšších stavů svých pobytem ve městě zvyšovali různorodost jeho obyvatelstva, které ovšem bylo složitě strukturováno, jeho jednotlivé skupiny se lišily podle svého počtu a práv. Ani plnoprávné měšťany nelze považovat za homogenní skupinu, neboť obsahovala různě majetné a vlivné jedince. Existovala tu třída měšťanů, ze kterých se rekrutovali členové městské rady. Byli to mnohdy představitelé nejmocnějších cechů a někteří disponovali predikáty. V Klatovech využili někteří cizí šlechtici sňatků s příslušnicemi těchto erbovních rodin pro svou integraci do Českého království. Příslušníci vyšších stavů uzavírali rovněž sňatky s příslušnicemi rodin neerbovních: nalézáme jak rytířské manželky měšťanů, tak výjimečně někteří šlechtici pojali i neurozené ženy. Tato praxe neexistovala jen v královských městech, také v poddanských městech a městečkách najdeme příbuzenské vztahy mezi šlechtou a nešlechtici.

Někteří měšťané zanechali různé písemné památky, ve kterých můžeme očekávat vyjádření postojů měšťanstva vůči šlechtě, která v městech buď měla svůj majetek nebo zde sídlila. Ojediněnou reflexi této části šlechty obsahují paměti Mikuláše Dačického z Heslova, který si všiml jejího úvěrového podnikání, hospodářské pasivity a v neposlední řadě také konfliktů, které způsobovali především její mladší členové. Ke vztahu měšťanů ke šlechtě mohou přispět i prameny osobní povahy, v tomto případě především testamenty. Podrobněji je sondou v práci nahlédnuto do testamentů měšťanského i šlechtického původu v Klatovech, z nichž pouze jediná měšťanská závěť obsahovala nějaké legáty ve prospěch příslušníků vyšších stavů. Podobně tomu bylo i na straně urozených, kde najdeme některé odkazy i mimo

vlastní stav. Jinak se s plnoprávními měšťany setkáváme často jen mezi svědky sepsání samotného textu.

Obyvatele měst zle strukturovat podle osedlosti. Neosedlí patřili k neplnoprávným a ve městě nic přímo nevlastnili, jen zde žili a nepodíleli se proto plně na městských břemenech. Do této skupiny bývá v mnohých soupisech zahrnována veškerá šlechta, v některých pramenech však jen ta část, která skutečně nevlastnila nemovitosti (např. v Příbrami). Nařízení vydávaná klatovskou radou pro neusedlé byla patrně určena jak neurozeným, tak i šlechtě. Překážky a omezení se týkaly příslušníků vyšších stavů například v otázce držení dobytka. Šlechtici v nájmu žili nejen v domech jiné šlechty, ale i v domech měšťanů. V Příbrami tvořili skupinu, která byla nejednou předmětem stížností kupříkladu v otázce pychu v lesích.

Urozenci, kteří nedrželi své vlastní nemovitosti, se velmi těžko identifikují v pramenech. Přehled o nich máme například z několika seznamů z klatovského prostředí, z nichž ten druhý je vlastně daňovým přiznáním. V obdobných soupisech nalézáme mnoho šlechty žijící v nájmu a mnohdy považované za chudou. Tito nájemníci museli mít jiné zdroje příjmů než ti, kteří drželi domy s zemědělským hospodářstvím, i když se samozřejmě setkáváme i s najímáním pozemků. Šlechtici se zázemím na venkovských statcích mohli také do města dopravovat různé potřebné věci ze svého mimoměstského majetku a také představovali zákazníky pro rozmanité obchodníky a řemeslníky v městských obcích. Za dovozem cizích piv do měst šlechtici můžeme vidět další snahu o nezávislosti na místní výrobě. Jen ojediněle nalezneme v pramenech vybraných měst tu skutečnost, že se šlechtou spojení řemeslníci sídlící v panských domech konkurovali místním. K významným aspektům života ve městě patřil i úvěr, různé materiály svědčí o čilých vzájemných půjčkách mezi různými částmi městského obyvatelstva a šlechtou.

Vztahy mezi měšťany a šlechtici existovaly nejen na bázi úřední, obchodní, věřitelské či najímatel vs. nájemník. Měšťané a šlechta byli též pochopitelně sousedy. Stejně jako jiné vztahy i toto sousedství mohlo vyvolávat spory. Ke střetům však samozřejmě docházelo také na veřejných místech, na ulicích a náměstích, stejně jako v hospodě či kostele. V těchto prostorách se odehrávaly mnohé slavnostní okamžiky či přechodové rituály (oslavy narození, svatby nebo rituály spojené s úmrtím) nejen místních obyvatel. Šlechta se účastnila patrně i veřejných slavností spojených s městským prostředím. Přítomnost šlechty při procesích ve městech bývá doložena prameny, ale během nich urozenci sídlící ve městě obvykle netvořili speciální skupinu, ale zřejmě na nich participovali stejně jako mimoměstští příslušníci vyšších stavů. Celkově však o účasti šlechty na festivitech ve městech víme jen málo.

Mezi služebnictvem šlechty usazené ve městě se vyskytovali – spolu se svobodnými lidmi – také poddaní. Ke svým osobním poddaným měli šlechtici větší práva než k ostatním, tudíž můžeme najít v pramenech materiály k jejich propouštění, bývají zmiňováni u prodeju nemovitostí apod. Další závislostí byl také poměr námezdních sil k jejich zaměstnavateli. Stálé služebníky bylo možno příležitostně doplnit najatými silami k některým pracím, například při stavbách nebo během sklizně.

Pro podchycení vztahů mezi různými skupinami obyvatel měst a městeček byly při výzkumu využity informace církevních matrik narozených. Kmotrové a svědci při křtech jsou analyzováni na příkladu poddanských Všerub a královských Klatov. Křtů se účastnili lidé pocházející z různých vrstev městského obyvatelstva, ale početně dominovali samotní měšťané. Údaje matrik bylo možné také porovnat se seznamy šlechtických obyvatel. Z porovnání seznamu z roku 1692 vyplývá, že velká část šlechticů tehdy v městě žijících nikomu zde kmotrem či svědkem nebyla. Pokud někteří šlechtici v křestních matrikách přece jen figurují, nalezneme je u křtů měšťanských dětí.

Samostatná část disertační práce je věnována problematice konfliktů. Starší historiografií bylo téma šlechty ve městech pojímáno tradičně především jako konflikt. Spory známe zejména z pramenů vzešlých z činnosti městské rady. Ve vybraných městech se většinou celá sporná agenda dochovala v mnoha směrech fragmentárně, a proto bylo třeba vycházet hlavně z protokolů schůzí městských rad, i když se jednání odehrávala i při jiných instancích. Příslušníci vyšších stavů ve většině případů respektovali, že jejich kauzy budou projednávány před konšely, stejně tak většinou bývali ochotni osobně předstoupit před tento městský orgán. Svědčí o tom především množství kauz, které byly před městskou radou projednávány. Ochota urozených nebyla samozřejmě vždy stoprocentní, což ukazují některé doklady.

S určitostí se dá konstatovat, že většina neshod vznikala mezi městskou radou a šlechtickými osobami. Spory se někdy dotýkaly obecních pozemků a lesa, někdy však i jednotlivých měšťanů (například případy poškozování polí). Je otázkou, zda všichni plnoprávní měšťané a nejen radní vrstva, která přímo nakládala s obecním jměním, považovali lesní škody nebo různice o obecní pozemky za svůj problém a ne jen za otázku vrchnosti. Jiná skupina problémů mohla mít dopad na velkou skupinu obyvatel. Například šlo o daňovou otázku, protože zmenšené platby šlechticů vedly k navýšení odvodů měšťanů. Městská rada také zastupovala zájmy městských cechů, které se musely při řešení sporů o živnosti spoléhat na moc konšelů, stejně jako někteří řemeslníci, kteří nemohli být cechovně organizováni. Další oblasti konfliktů vznikaly mezi jednotlivými obyvateli města a šlechtici.

Dominují v nich finance, leč se vyskytovaly se i další třetí plochy, kupříkladu neshody vyplývající z užívání obytných či užitných nemovitostí (domy, pole atd.). Prameny samozřejmě přinášejí i zmínky o násilí, ale například v Klatovech je dosud známo minimum výtržností, kterých se v období po konci třicetileté války dopustili šlechtici na měšťanech. Je jasné, že šlechta se snažila při mnoha sporech využívat výjimečnost své osoby a majetku. V řadě případů před konšely urozenci řešili problémy s ostatními obyvateli měst, od kterých se sice v mnohém lišili, ale zároveň páchali stejné přečiny (lesní pych, násilnosti a dovážení cizích piv).

Města a městečka měla vedle soukromých prostor residencí či hospodářských budov a ploch také prostranství i domy veřejného charakteru, místa, kam mohl každý vstoupit. Nejprve lze uvést nejspíše ulice a náměstí města a jeho předměstí. Vedle ulic a náměstí se jednalo o kostely, školy, radnice, špitály, lázně, mlýny. Poloveřejným prostorem byla i hospoda. O vztahu těchto prostor a šlechty máme velmi nevyrovnané informace. To se především týká mlýnů a hospod, kde jsme spíše obeznámeni s tím, zda je urozenci vlastnili či nikoliv. O hospodách je však známo, že byly místem setkání mnoha vrstev. V radních budovách probíhaly především formální záležitosti týkající se nejen šlechtice, ale také se zde řešily případy týkající se jeho čeledi. Vztah šlechticů ke špitálům byl většinou zhmotněn jen prostřednictvím odkazů, výjimečně sloužících k zajištění příbuzných. Ke vztahu obecních lázní a šlechty nebyla v pramenech zde probíraných měst nalezena žádná zmínka.

Mnohem důležitější však byly pro raně novověkého člověka kostely. Vedle farního chrámu nacházíme v jednotlivých lokalitách ještě různý počet dalších svatostánků. V Klatovech se můžeme setkat také s řeholními komunitami a u Příbrami vznikla jezuitská residence. Ke kostelům ve městě neměli urozenci takový privilegovaný vztah jako k těm, ke kterým jim náležela patronátní práva. Většina příslušníků vyšších stavů také pocházela z jiných farností a mnohdy vystřídal pobyt na různých místech. Jejich dary a fundace pak směřovaly k záduším různých chrámů. Objektem této štědrosti byly také kláštery ve městech. I když neznáme všechny projevy šlechtické pozornosti vůči těmto institucím, je možné na základě některých dat zrekonstruovat vztah šlechty a měšťanstva k nim. Fundace a legáty obsažené v testamentech v jedné z klatovských městských knih a dochované šlechtické závěti pro období 1650 až 1726 daly příležitost k použití metody historické statistiky. Ta ukazuje stejnou oblibu farního kostela u obou vrstev, přičemž šlechta více podporovala klášterní komunity. U měšťanů nalezneme mnohem více odkazů ostatním neklášterním svatyním ve městě.

Pro pochopení významu farního kostela pro šlechtu je nutné studovat i prameny spojené se správou záduší. Na tuto problematiku práce nahlíží optikou knih klatovských kostelních účtů farního chrámu. Ty obsahují nejen úvěry, ale také poplatky ze železných krav a z různých nadací, což mohlo být spojeno se šlechtici, kteří také byli původci nejružnějších jednorázových darů. Jsme informováni o odkazech celých pozůstalostí, ač někdy nevelkého rozsahu. Po některých těchto donacích zůstala poměrně velká stopa v kostelních účtech, kde je zachyceno vyřízení pozůstalostí dárců a jejich další osudy. Takřka téměř nic se však z klatovských kostelních účtů nedozvídáme o jednom významném aspektu bohoslužebného provozu, o obsazenosti míst v kostelních lavicích. Přitom jde o záležitost, která za určitých podmínek představovala jistou sociální distinkci. Více se dozvídáme ze stejného zdroje o některých pohřbech, pro které jsou však hlavním pramenem matriky, stejně jako pro křty a svatby, o nichž knihy počtů nic nevyprávějí. Celkově platilo, že interiéry farních kostelů byly exklusivním pohřebním místem pro šlechtu a duchovenstvo a pro některé příslušníky měšťanských elit, kteří byli ochotni zaplatit příslušné poplatky. V Klatovech měl z předbělohorských dob postavení pohřebiště měšťanských elit hřbitov na předměstí a na něm stojící kostely. Šlechtici sídlící v tomto městě se nechávali pohřbit ve zdejších kostelech, ale obecně platilo, že někteří z nich si zachovávali i rodová pohřebiště mimo město. Na základě matrik zemřelých bylo možno sestavit statistiky pro dvě období (1648-1705, 1706-1743), které ukazují preference měšťanů a šlechty při výběru místa posledního odpočinku. Podle nich dominoval v případě urozených v letech 1648-1705 jezuitský chrám, překonaný v následujícím období farním kostelem. Stabilní byl zájem o pohřeb v kostele sv. Vavřince u dominikánů. Měšťané v druhém období 1706-1743 zvýšili zájem o pohřby ve farním kostele v neprospěch kostela sv. Michala. Památky na pohřbené šlechtice však kostely většinou příliš neobsahují, neboť v nich zůstalo jen minimum dochovaných funerálních památek (to se týká jak Klatov, tak i ostatních studovaných měst).

Řeholní komunity existovaly ve zkoumané sondě jen ve dvou městech. V Klatovech se nacházel dominikánský klášter a jezuitská kolej, zatímco nad Příbramí vzniklo poutní místo s jezuitskou residencí. Počátky Tovaryšstva Ježíšova v obou městech lze spojovat s některými šlechtici, kteří zde měli své nemovitosti. Na založení kolejí se podíleli prostřednictvím darů či prodejů, přičemž v Klatovech byl tento příspěvek rozhodující a týkal se jak pánů, tak i rytířů zakoupených ve městě. Na vztah k jezuitům upomínají pohřby, které se uskutečnily v kryptách řádového kostela, a účast v náboženských bratrstvech spojených s řádem. Díky jezuitskému gymnáziu nalézáme v Klatovech studenty urozeného původu. Podle statistik donací a pohřbů měl dominikánský klášter v průměru větší přízeň šlechty než Tovaryšstvo,

nicméně v případě této instituce silně postrádáme prameny k podrobnějšímu doložení této situace.

V barokních Klatovech bylo možné poměrně dobře sledovat vztah šlechty k místním náboženským bratrstvům, kterých se tu postupně ustavilo několik. Při jesuitské koleji vznikla latinská a česká mariánská družina, doplněná o mladší bratrstvo „dobré smrti“ (tzv. coetus). Dominikáni jako ctitelé Panny Marie stáli za růžencovým bratrstvem. Navíc při farním kostele existovalo bratrstvo Božího těla. V Klatovech sice urozenci nebyli přímými zakladateli těchto společenství, ale své postavení vyjadřovali členstvím v laických představenstvech jednotlivých konfraternit. K vlastnímu působení šlechticů v řadách členstva tolik zpráv dochováno není, lze však doložit jejich účast na některých slavnostech, například při založení bratrstva nebo na některých pohřbech. Na rozdíl od měšťanů nemáme z testamentů urozených obyvatel města doloženo příliš odkazů těmto bratrstvům. Nám známé legáty však ukazují na vztah ženského šlechtického elementu k této formě zbožnosti.

Městská residence

Usídlení šlechty ve městech v českých zemích bylo v minulosti probíráno v literatuře jako výsledek různých událostí, z nichž vystupují do popředí především proměny raně novověké společnosti v souvislosti s českým stavovským povstáním, jeho porážkou, náboženskými změnami a třicetiletou válkou. V tomto světle byly sledovány především metropole v čele s Prahou. Nicméně stojí za to použít podobnou optiku i na jiná města. Na příkladu Klatov (a nejen jich) je vidět, že dopady stavovského povstání nakonec příliš držbu šlechty neposílily. Martin de Huerta sice zde získal mimořádně velký majetek, ale tato držba byla spíše epizodou. K změnám nevedla ani emigrace místních šlechticů či měšťanů. V Berouně, kde měšťané během třicetileté války opouštěli město v mnohem větším množství, také nedošlo k nárůstu počtu příslušníků šlechty mezi držiteli nemovitostí. Třicetiletá válka však nebyla jedinou velkou pohromou, která ve zkoumaném časovém úseku města postihla. I v mírovém období je trápily časté požáry, které dočasně snižovaly hodnotu nemovitostí. S požárem roku 1541 je také spojován velký příliv šlechty na Malou Stranu. Podobný případ ale ve vybraných městech odhalen nebyl. I když můžeme takovou možnost připustit, bylo by to samozřejmě v malém měřítku, neboť Prahu nelze se zde probíranými městskými obcemi ve významu srovnávat.

I v minulosti byly obytné stavby vzniklé na území měst rozčleňovány do různých kategorií. Byly pro ně zavedeny různé termíny, s nimiž se můžeme setkat nejen na foliích

městských knih. Platí, že základním typem stavby pro město byl vždy dům. Vedle něj se v městských trhových knihách objevují dvory a chalupy, které ovšem nenajdeme ve všech typech měst. U některých nemovitostí se vyskytuje označení šosovní. Tento přívlastek se neobjevuje pouze u domů či dvorů, které vlastnili šlechtici, ale i u nemovitostí v majetku běžných měšťanů. Není také omezen na královská města. Zvýšená frekvence tohoto adjektiva u šlechtických nemovitostí však naznačuje zvýraznění městské jurisdikce nad těmito objekty. Ani termín panský domů není jednoznačný, neboť mohl v královských městech označovat obecní domy a v poddanském prostředí zase vrchnostenské. Pokud takto nazývaná nemovitost byla v majetku člena rytířského či panského stavu (nebo dokonce i duchovního), pak to místy znamenalo také její zařazení do zvýhodněné daňové kategorie, jak ukazuje například berní rula pražských měst. V trhových knihách najdeme toto označení jen řídce. Další termín pro městské rezidence šlechty, palác, nebyl nikdy použit pro domy ve vybraných městech.

Vlastní obytné prostory ve zmíněných nemovitostech samozřejmě odrážely sociální zařazení jejich uživatelů. Typologie těchto bytů, kterou vypracoval Richard van Dülmen, počítá s různými městskými obyvateli od nádeníků po patricije. Na druhou stranu byl v historiografii studován byt aristokracie, držící rozlehlá síla o několika bytových jednotkách. Nižší šlechtic bydlící ve městě nepatřil ani do jedné z kategorií. V městě se ocitl v prostředí, kde jsou stavby uzpůsobeny jinému stylu života, a proto si je přizpůsoboval svým vlastním potřebám. Měšťanské domy významnějších královských měst dosáhly v 17. a 18. století oproti svým starším předchůdcům většího komfortu a poskytovaly možnosti ubytování většímu počtu městských obyvatel. Odlišně probíhal vývoj domovní architektury v malých poddanských městech a městečkách, kde stále přetrvával typ goticko-renesančního domu se středním průjezdem nebo průjezdní síní, a kde se také vyskytovaly hloubkově orientované domy s bočním průjezdem, postavené na užších parcelách. Poddanská i královská města byla ničena požáry, které i pro šlechtice představovaly příležitost k přestavbám domů podle jejich vlastních nároků, přičemž se však museli podřídit regulaci ze strany městské rady.

Jistý podíl mezi rezidencemi šlechty ve městech představovaly dvory, typická stavení předměstí. Na dvůr je pohlíženo především jako na hospodářský objekt s potřebnými budovami. Býval vybaven potřebnou zemědělskou plochou a v mnohém (například z hlediska ubytovacích možností) se blížil poplužním dvorům na dominiích. Výjimečně ve dvorech najdeme větší obytné budovy, jaké se vyskytovaly například na vinicích v okolí Prahy. Chalupy byly často drženy jako doplněk dalších objektů, ale pro zchudlé šlechtice se občas stávaly i sídly. Je však třeba připomenout, že označení uváděná v pramenech kolísala:

například v důsledku požárů klesaly v Klatovech některé dvory na předměstích do kategorie chalup.

V královských městech se určité typy staveb vyskytovaly na specifických místech. Tím je možno se dostat k topografickému přístupu ke zkoumání měst. Historická topografie není novinkou v oblasti bádání o majetku šlechty ve městě, ovšem v českých zemích byla aplikována opět především na velké metropole. V předložené disertační práci jsou takto zpracovány Klatovy. Šlechtické domy z doby vzniku berní ruly a tereziánského katastru byly zaneseny do plánů na základě topografie, kterou pro toto západočeské město vytvořil Jindřich Vančura. Jejich polohy byly porovnány s nejdražšími klatovskými domy 17. a 18. století (v ceně nad 1000 kop či zlatých). Ukázalo se, že více než polovinu z těchto drahých domů šlechta nikdy nevladnila. Šlechtická držba se příliš nekoncentrovala při náměstí, kde většina nejdražších domů ležela, i když se s takovými případy setkáme. Je patrné, že v rukou urozců se průběžně udržovala skupina domů ve východní části města, ve které ležel farní kostel a dominikánský klášter.

Na tento výzkum navazuje sonda do trhů šlechty a měšťanstva. Je provedena pro poddanské městečko Všeruby a opět i pro královské Klatovy. Ceny domů jsou rozříděny pro 17. a 18. století do kategorií a podle data vzniku trhu zařazeny do určitých časových úseků ve vybraných stoletích. Celkové výsledky zkreslují absence některých majetkových přesunů v pramenech. Pro 17. století ve Všerubech bylo charakteristické, že šlechta získávala spíše v průměru o něco lacinější nemovitosti, než v následujícím století. Jejich hlavní množství však mělo ceny zhruba ve stejných relacích jako u majetků sousedů, kteří nebyli členy rytířského a panského stavu. Vyšší průměrná kupní síla šlechty byla znát v získávání domů s nejvyššími hodnotami. V Klatovech v období do roku 1654 vidíme, že šlechta se tehdy orientovala především na domy od 701 kop míšeňských výše, kdežto největší množství měšťanů vlastnilo domy v ceně 101 až 500 kop. Ale i ve vyšších cenových kategoriích měšťané početně dominovali. To jistě z části proto, že trhů příslušníků vyšších stavů je dochováno jen omezené množství. V období mezi léty 1683-1763 se profil šlechtických trhů začal svými podílem na jednotlivých kategoriích podobat ostatním měšťanům. Příslušníci panstva a rytířstva zde mají menší podíl v nejvyšších cenových kategoriích. Nejvíce jejich převodů majetků nacházíme v relacích do 500 a do 1000 zlatých. U měšťanů je největší zastoupení v ceně do 500 zlatých.

Informaci o šlechtické držbě ve městech můžeme získat z několika zdrojů. Deskové nemovitosti se vyskytovaly mimo Prahu v Čechách jen okrajově, ale místy bylo s šosovními nemovitostmi zacházeno také prostřednictvím různých deskových zápisů spolu s jiným

mimoměstským šlechtickým majetkem. To se týkalo i poddanských měst. Tím se samozřejmě tyto domy či dvory nestávaly deskovými.

Hlavním pramenem pro poznání šlechtické domovní držby ve městech zůstávají městské knihy. Zakupování šlechtou bylo regulováno ze strany nadřízených instancí města, která se lišila podle jejich statutu. Tedy byl rozdíl mezi Klatovy a Berounem, které podléhaly podkomořímu, a Příbramí, které podléhala mincmistrovi jakožto orgánu české komory, nebo poddanskými městy a městečky, kde byla nadřazenou autoritou pozemková vrchnost. Do procesu nákupu domů šlechtici zasahovaly jmenované orgány, ale také městské rady. Ta měla v ruce často nástroje pro taková omezení. Formou předkupního práva vydávala regulující nařízení, či města obdržela privilegia, která tuto problematiku řešila. Nejvíce se s regulací setkáváme při zapsání nemovitosti do městských knih. Jeden ze základních předpokladů vkladu a vůbec držby a existence šlechty ve městě představoval revers. Praxe jeho vystavování je známá především z královských měst. Přes vydávané zákazy prodeje a další nástroje se některá města přílivu šlechty nevyvarovala. Jiná však zůstala ušetřena zájmu urozců a mnohdy nelze spolehlivě objasnit, proč tomu tak bylo.

Hůře sledovatelnou částí šlechty byli ti její příslušníci, kteří žili pouze v nájmu. Důvodem najímání nemovitostí urozců však nemuselo být pouze bydlení, ale i hospodářské pohnutky, což se týkalo mlýnů či půdy. Kvůli bydlení se šlechtici stávali nájemníky buď částí domů nebo celých staveb. Šlechtici žijící jen v nájmech se de facto dostávali na úroveň podruhů, což je v městě znevýhodňovalo, ale kupodivu byli v praxi od ostatních spíše odlišováni. Šlechtičtí nájemníci také nebyli nuceni vystavovat reversy, kterým je v předkládané práci věnována případová studie, týkající se opět klatovského prostředí. Srovnáním jejich textů v časové posloupnosti ukazuje jejich obsahovou uzpůsobenost typům budov a podmínkám, kvůli nimž vznikly. Reversy ke dvorům a domům s polnostmi obsahovaly více ustanovení a jejich cílem bylo uchovat k nim patřící zemědělské pozemky v rámci městské jurisdikce. Tyto dvory nebo domy pod městskou jurisdikcí nesly i větší peněžní zátěž, neboť z oné půdy šlechtici platili stejné daně jako měšťané. U domů bez zemědělsky využívaných pozemků byla situace složitější. Již berní rula panské domy vyřazuje jako zvláštní kategorii, která je zachovaná i v tereziánském katastru, přičemž se konstatuje, že šlechtičtí držitelé nenesou žádná městská břemena a jejich domy nemají stejnou kontribuční zátěž jako domy ostatních měšťanů (mimo uvedené tři zlaté dle „činěného accordu a smlouvy“) což ovšem jistě neznamenovalo, že omezení z hlediska živností uváděná ve starších reversech a v reversech dvorů, pro ně tehdy neplatila. Texty reversů byly tedy aktuální a

reagovaly na okamžitou situaci, která ve městě panovala ohledně daní a práva. Podle toho se měnila i forma těchto dokumentů.

Městské nemovitosti nebyly u některých šlechticů jediným jejich sídlem, mnozí ještě vlastnili deskové nebo jiné statky, případně i domy ve více městech. Tyto rezidence pak tvořily sídelní síť, která byla zatím v historiografii studována pro aristokracii. V menší míře jimi však disponovala i nižší šlechta, i když města a městečka studovaná v předkládané disertační práci se podílem takových šlechticů lišila. V případě Klatov téměř 75 procent urozených majitelů zdejších nemovitostí držela také statek mimo toto město. Analýzou seznamu šlechty v Klatovech z roku 1692 se pak lze dobrat k tomu, že ve městě stále žili ti, kteří takový statek nevlastnili, i když prameny ukazují i ojedinělé výjimky

Velká část práce je věnována hospodářským záležitostem residence. Do této problematiky spadají také tzv. hospodáři, o kterých toho není moc známo. V naší literatuře existují studie o správě residencí, v nichž se uvedený termín vyskytuje. V případě Klatov a jiných měst nemáme co do činění se zvláštními úředníky. Minimální zmínky v pramenech o nich uvádějí, že se jednalo o speciální nájemníky, kteří se živili řemeslem. Dalo by se o nich hovořit také jako o domovnících.

Více je známo o služebnictvu, které žilo v městských domech šlechty. I ono vystupuje v pramenech spíše jednotlivě při různých příležitostech a jeho celkovou strukturu většinou neznáme. Lišila se jistě podle toho, zda urozenec ve městě bydlel či nikoliv. Na základě soupisu z Klatov z roku 1692 je zřejmé, že mezi zde bydlící šlechtou byly velké rozdíly v počtu služebnictva, do čehož se jistě promítaly nejen majetkové rozdíly. Již samo bydlení ve městě mělo pravděpodobně vliv na redukci ideálního šlechtického dvora (*Hofstaat*) a veškeré čeledi. Přesto někdy najdeme u urozených nájemníků snahu o držení reprezentačního služebnictva. Naopak u nejhudších šlechticů sloužila jen minimální čeleď – jediná děvečka. Mezi služebnictvem se nacházeli také šlechticovi osobní poddaní, ti však také často pracovali pro zcela jiné osoby. Ostatně šlechtic se musel přizpůsobit prostředí města, kde většina obyvatel na rozdíl od statků jeho poddanými nebyla. I z těchto lidí si mohl vybírat pracovní sílu pro různé potřebné úkony.

Městské domy, dvory a další nemovitosti mohly představovat pro šlechtice také zdroj příjmů. Finančně však mohl být zajištěn také odjinud: z vlastnictví deskového či jiného statku, z vojenské či jiné služby, což se samozřejmě nevyklučovalo s držbou pouze městských nemovitostí. Některé urozence živilo i půjčování peněz. Prameny jako zdroj příjmů šlechtických obyvatel měst uvádějí především zemědělství, a to jak na vlastních, tak i na najatých pozemcích. Přiznání jednotlivých katastrů ukazují, že ve studovaných městských

lokalitách šlechta patřila k největším držitelům orné půdy. Toto platilo ovšem hlavně pro poddanská města, kde téměř u všech domů existovalo příslušenství v podobě pozemků. V královských městech to jednoznačné nebylo, jak je možné se přesvědčit ze situace Klatov roku 1714. Větší zemědělské komplexy představovaly některé dvory v okolí měst, ale ostatní šlechtické domy či dvory tak velké rozlohy nedržely, poměrně velká část z nich neměla v příslušenství žádné pole, louku ani les. Šlechta držela také další druhy zemědělsky využitelných ploch, z nichž lesy a rybníky měly v případě předměstských dvorů větší význam. Ukazuje se, že ke zmíněným domům bez pozemků v Klatovech nepatřila žádná hospodářská zvířata, tedy alespoň ta, která katastry evidovaly. V poddanských městech však například podle berní ruly šlechtici drželi více dobytka než jejich neurození sousedé, což je zvýhodňovalo i při obdělávání polí. V horší situaci se obecně nacházeli pouzí nájemci domů či bytů, pokud chtěli takový dobytek chovat. Na ně se totiž vztahovaly restriktce jako na nešlechtické poddruhy. Tato omezení se místy překonávala pomocí poplatků.

Město bylo také místem vykonávání městských živností, k převážné většině z nich však šlechtic neměl oprávnění. Výjimkou bývala výroba piva, v mnoha městech se urození obyvatelé k právovárečné živnosti připouštěli. Důvody tohoto stavu jsou nejasné a mnohdy sahají ještě před začátek časového vymezení této práce. Příkladem města, kde byla šlechta z vaření piva vyloučena již v době před stavovským povstáním, jsou podle textu reversů Klatovy. Její vytlačení z této živnosti se zdůvodňovalo nižším daňovým odvodem šosovních domů. Je pravděpodobné, že na tom měl zásluhu také právovárečnický cech, který ovládal městskou radu. Na souvislost s daňovou otázkou ukazuje také řešení berounské, kde se šlechtici zavazovali kontribuovat ve stejné výši jako ostatní, a zde jim byl přístup k vaření piva povolen. Texty reversů připouštějí účast na této živnosti také šlechtě v Příbrami, kde obec tolerovala pivovar v jednom z předměstských dvorů, který směl vařit jen pro vlastní potřebu. V poddanských městech většinou nelze odhalit příčiny, jež určovaly jejich vztah ke šlechtickému nákladnictví. Poměrně dobře lze poznat, jak výše kontribuce umožnila vařit várky šlechtě v Radnicích, které nebyly jediným poddanským městem s připuštěním k vaření piva. Šlechta mohla vařit pivo i ve Všerubech a Městě Touškově. Známkou oprávnění je podle trhových knih obou městeček i potřebné nářadí v příslušenství domu či vlastnictví sladoven. Urozenci zde měli tuto městskou živnost „propuštěnou“, jak zní terminologie pramenů.

Pivo se nejen vyrábělo, ale i dál prodávalo v malém i velkém. Také se používalo jako deputát pro čeled' a samozřejmě i k vlastní osobní spotřebě. Šlechtic mohl být i majitelem hospody s výčepem piva. V této záležitosti existovaly podobné rozdíly mezi městy, jako

v případě vlastní výroby nápoje. Například v Klatovech bylo i šenkování šlechtě zamezeno již před Bílou horou. Výčep nebyl možný ani v královském Berouně. O vlastnictví hospody šlechtici víme ojedinele z horní Příbrami, zde se však jednalo o předměstí. Naproti tomu šenky, patřící šlechtě v Touškově a Všerubech do počátku 18. století, ležely přímo v městečkách. Samotné Město Touškov je příkladem toho, jak se urozenci orientovali na vlastnictví podobných provozů, které však neprovozovali osobně, ale prostřednictvím šenkýřů v nájmu.

Ve městech a městečkách se ve sledovaném úseku raného novověku setkáváme s nelegálním dovozem cizího piva. Jednalo se o velkostatkové pivo, které bylo z daňových důvodů a využívání laciné robotní síly lacinější. Na jeho dovozu se podíleli spolu s dalšími vrstvami obyvatel i příslušníci vyšších stavů. Toto dovážení bylo zapovězeno patentem Leopolda I., ale nakonec byla tato praxe legalizována zemským sněmem.

Živnosti jako výčep piva nebo jeho výroba samozřejmě využívaly personál. Máme však několik indicií k tomu, abychom nevyhloučili, že některé činnosti vykonávali šlechtici z důvodu obživy dokonce osobně. Týkalo se to chudých jedinců: ve Všerubech si Anna Žofie z Harnachu ponechala jednu zahrádku kvůli pěstování lnu k následnému předání. Je možno snad počítat s tím, že se zchudlé šlechtické ženy věnovaly obdobným činnostem. Odlišný byl případ movitějšího Josefa Adama Štolce ze Simbsdorfu z Města Touškova, který se týkal vykonávání ranhojičského řemesla, což překáželo místnímu lazebníkovi. Jinak se v pramenech vyskytují řemeslníci ve spojitosti se šlechtou jen jako nejspíše necechovní fušeři na půdě šlechtických domů, ale zde studovaná města nepřinášejí příliš mnoho informací.

S řemesly pochopitelně souvisí průmyslová výroba. K průmyslovému zpracování můžeme přiřadit také mlynářství. Mlýny patřily mezi ta zařízení, které šlechta si buď najímala k rozšíření kapacit svých statků, či i kupovala, jak ukazuje několik příkladů z Berouna. Místy existovaly také v rámci některých šlechtických majetkových komplexů spolu s dvory či chalupami, ale tento jev nebyl zas tolik rozšířený – ze studovaných poddanských měst a městeček víme pouze o jednom příkladu. Na různých místech se setkáváme s dalšími průmyslovými provozy, které patřily šlechtě. Jednalo se o papírny nebo flusárny.

Závěrem

Šlechta vlastnila či si najímala nemovitosti ve studovaných městech v podbrdském a plzeňském kraji z mnoha důvodů, z nichž můžeme identifikovat jen některé. Ke koupi či nájmu některého provozu či pozemku vedly pohnutky čisté hospodářské, čímž získané

výrobní prostředky byly jen jakýmsi zvětšením rozsahu stávajícího majetku, který ležel mimo ono město. Urozený majitel deskového či jiného statku stál také případně o bydlení ve městě, ke kterému samozřejmě mohly přináležet hospodářsky využitelné nemovitosti. V něm přečkával zimu i snad přenocoval při různých návštěvách za různými účely. Ukazuje se také souvislost městské držby s barokním katolictvím. Jedním z důvodů, proč šlechta přebývala v městech, bylo i vzdělání. Prameny hovoří o šlechtických studentech jesuitského gymnázia v Klatovech. Toto studium však nebylo dostatečným důvodem, proč přímo ve městě koupit například dům. K jeho zakoupení však měli důvod ti šlechtici, kteří strávili různé dlouhé úseky svého života jako obyvatelé různých měst.

Při výzkumu je možné studovat celou skupinu jmen šlechticů, kteří domy ve městě vlastnil, a lze ozřejmit alespoň některé jejich motivace. Hlavní roli zde hrály finanční pohnutky. Mnohé šlechtické rody nebyly v takové situaci, aby zajistily všem svým členům držbu deskového statku. Například někdy synové vycházeli z dělení pozůstalostí s podíly, které jim umožnily pouze dům ve městě. Také dcery, které zůstaly neprovdány, občas nalézaly svá obydlí ve městech. Mezi ženami tu nacházíme velmi mnoho vdov. Držba městského majetku tak dostává i generový rozměr. Ovdovělé šlechtičny byly buď obdarovány domy, či spíše použily svých věn a jiných zdrojů k zakoupení šosovních majetků, které jim případně dovolovaly být nezávislé na mužských dědicích po svých zemřelých partnerech.

Mnoho šlechticů bylo tak zadluženo, že přechod do měst byl nutný, ale i v nich mohl finanční úpadek pokračovat. Na druhé straně však nelze veškerou šlechtu ve městě spojovat s úpadkem, neboť prameny obsahují zmínky o urozených obyvatelích měst, kteří si po různě dlouhém zdejší pobytu opět koupili některý statek. Mezi členy této skupiny lze počítat také některé cizince, kteří se takto uchýlili v českém království. Ne všichni byli tak zámožní, aby si zakoupili statky, někteří se tedy museli spokojit jen s městským prostředím. I pro ně představovaly městské nemovitosti hlavně zázemí. U těch urozců, kteří ve městech stále nesídlili, se jednalo de facto o jeho rozšíření. Jmenovaná města nebyla sídly žádných důležitých úřadů a s výjimkou Radnic a Švihova ani vrchnosti. Akvizice domů v obou těchto městech lze se službou pro jejich vrchnost asi jen těžko spojovat. Klatovy byly už před vznikem klatovského kraje centrem této části Plzeňska, ale ani příchod do nich pravděpodobně také nelze spojit u žádného šlechtice s úřední činností.

Výběr z použité literatury

- Karolína ADAMOVÁ, „Kladení“ svobodných nemovitostí měšťany a městy do zemských desk, *Právněhistorické studie* 22, 1979, s. 205-210
- Karolína ADAMOVÁ, *Stavební předpisy v Koldínově městském zákoníku*, in: K. Malý (red.), *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 327-330
- Thorsten ALBRECHT, *Adelshöfe in Bückeburg im frühen 17. Jahrhundert*, in: *Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Marburg 1998, s. 9-24
- František BAREŠ, *Šlechtické a erbovní rodiny v městě Boleslava Mladého v letech 1471-1620*, Mladá Boleslav 1893
- Ewa BARYLEWSKA-SZYMAŃSKA, *Domy szlachty w osiemnastowiecznym Gdańsku*, in: *Život pražských paláců (šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby)*, Praha 2009, s. 505-533
- Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, I-II, Praha 1882-1883
- Pavla BURDOVÁ, *Desky zemské. (Rozdělení po stránce obsahové a formální)*, Sborník archivních prací 43/2, 1993, s. 347-439
- Guido v. BÜREN, *Der Adelshof der Familie von Reuschenberg in der idealen Stadt- und Festungsanlage der Renaissance in Jülich*, in: *Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Marburg 1998, s. 85-100
- Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v poddanských rezidenčních městech předbělohorské doby*, in: M. Kokojanová (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*, Prostějov 1997, s. 185-199
- Jiří ČAREK, *Městské a jiné úřední knihy Archivu hlavního města Prahy*, Praha 1956
- Lenka CZAJKOWSKA – Petr CZAJKOWSKI, *Šlechtické domy v Brně v letech 1779-1920. Prostor uprostřed hradeb*, Brno v minulosti a dnes 14, 2000, s. 113-146
- Jaroslav ČECHURA, *Patriciát ve struktuře českých a moravských měst 14.-16. století*, *Časopis Národního muzea* 157, 1988, s.32-51
- Jaroslav ČECHURA – Zdeněk HOJDA – Martina NOVOZÁMSKÁ (edd.), *Nájemníci na Starém Městě pražském roku 1608. Rekonstruovaná edice shořelého rkp. 324 z Archivu hl. m. Prahy podle opisu uloženého v Archivu Národního muzea*, Praha 1997
- Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách*, Praha 1881
- Lidmila DĚDKOVÁ, *Ochranná municipální města v Čechách*, Sborník archivních prací 28, 1978, s. 292-355
- Ivana DEJMKOVÁ, *Šlechtické domy a paláce v berních materiálech z let 1653-1817*, *Documenta Pragensia* 20, 2002, s. 12-132
- Diana DIKÁČZOVÁ, *Príspevok k problematike šľachty vo vybraných slobodných kráľovských mestách Bratislavskej stolice v 17. a na začiatku 18. storočia*, *Historické rozhľady* 3, 2006, s. 283-309
- Diana DUCHOŇOVÁ, *K problematice aristokracie v Trnave v 17. a 18. století*, in: *Forum historiae* 2/2, 2008, 14 s.
- Diana DUCHOŇOVÁ, *Mestské sídla šľachty v Trnave a malokarpatských mestách v ranom novoveku*, in: *Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby*, Praha 2009, s. 575-589
- Richard VAN DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, 1, Praha 1999

- Ondřej FELCMAN, *Majetkové poměry feudální třídy v druhé polovině 17. století*, in: J. Petrůň (uspořádal), *Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu*, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 1, Studia historica 14, Praha 1976, s. 195-228
- Kamila FOLLPRECHT, *Szlacheccy wlascciele kamienic Rynku krakowskiego od XVI do XVIII wieku*, in: *Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby*, Praha 2009, s. 399-410
- Jindřich FRANCEK, *24. 10. 1517. Svatováclavská smlouva. Urození versus neurození*, Praha 2006
- Anna FUNDÁRKOVÁ, *Bratislavský palác Pavla Pálffyho*, in: *Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby*, Praha 2009, s. 557-574
- František GABRIEL, *Pivovarnictví v západních Čechách do počátku 18. století*, *Minulostí Západočeského kraje* 7, 1970, s. 135-173
- Thekla GEHRMANN, *Drohungen, Schimpf und Tätlichkeiten. Auseinandersetzungen der Familie von Münchhausen mit der Stadt Bodenwerder im 18. Jahrhundert*, in: *Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Marburg 1998, s. 121-138
- Dariusz GLÓWKA, *Rezydencje magnackie w Warszawie w XVII wieku*, in: *Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby*, Praha 2009, s. 591-607
- Jennifer GRANT, *The Gentry of London in the Reign of Charles I*, *University of Birmingham Historical Journal* 8, 1962, s. 197-202
- Karel GUTH, *Palác hrabat Příchoviských na Příkopě v Praze*, Praha 1913
- Antonín HAAS, *Pravomoc českého krále nad poddanskými městy a městečky*, *Pražský sborník historický* 4, 1958, s. 153-184
- Mária HEŠKOVÁ, *Šľachta v Žiline v 18. storočí*, in: *Zemianstvo na Slovensku v novoveku*, Časť 1, 2009, s. 317-321
- Pavel HIML, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007
- Pavel HLAVÁČEK – Josef HRDLIČKA – Zdeněk VYBÍRAL, *Města a měšťané*, in: V. Bůžek a kolektiv, *Společnost českých zemí v raném novověku*, Praha 2010, s. 356-402
- František Xav. HOLAS, *Dějiny poutního místa mariánského Svaté Hory u Příbramě*, Praha 1929
- Mojmír HORYNA – Pavel ZAHRADNÍK – Pavel PREISS, *Černínský palác v Praze*, Praha 2001
- Emil HRADECKÝ, *Tereziánský katastr. Rozbor fondu*, *Sborník archivních prací* 6/1, 1956, s. 105-135
- Anke HUFSCHMIDT, *"Dar eine vom Adel erlich inne wonnen muge". Bewohnerinnen von Adelshöfen im Weserraum*, in: *Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Marburg 1998, s. 139-154
- Bronislav CHOCHOLÁČ, *Brněnské hostiny u nejvyššího zemského komorníka na konci 17. století*, in: *Nový Mars Moravicus*, Brno 1999, s. 489-498
- Bronislav CHOCHOLÁČ, *Návštěvy u nejvyššího zemského komorníka. Dvůr a hosté Františka Antonína hraběte Collalta v Brně koncem 17. století*, in: V. Bůžek – P. Král, *Aristokratické residence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999, s. 575-595
- Josef JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959

- Tomáš JEŘÁBEK, *Brněnský Breuner-Schrattenbachovský palác v 18. století*, Brno v minulosti a dnes 15, 2001, s. 153-170
- Tomáš JEŘÁBEK – Jiří KROUPA a spol., *Brněnské paláce. Stavby duchovní a světské aristokracie v raném novověku*, Brno 2005
- Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Šlechta v královském městě Brně v předbělohorském období*, in: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století), Prostějov 1997, s. 166-184
- Tomáš KAREL, *Příspěvek k poznání nejstarší zástavby poddanských městeček*, in: Gryspekové a předbělohorská šlechta, Mariánská Týnice 1998, s. 79-86
- Fred KASPAR, *Höfe in der Stadt. Bürger, Bauer, Edelmann. Minden - Sonderfall oder beispielhaft?*, in: Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, Marburg 1998, s. 155-168
- Jan KLEPL, *Královská města česká počátkem 18. stol. (Reformy hospodářské a správní)*, Český časopis historický 38-39, 1932-1933, s. 260-284, 57-71
- Michal KONEČNÝ, *Městské domy moravské barokní šlechty a jejich interiéry*, Brno v minulosti a dnes 19, Brno 2006, s. 101-115
- Irena KORBELÁŘOVÁ, *Městský palác Bruntálských z Vrbna v Opavě v pozůstalostním soupisu z roku 1688*, Časopis Slezského zemského muzea, Série B-vědy historické 54/3, 2005, s. 211-221
- Miloslav KOŠTÁL, *Archivy velkostatků a jejich majitelů. (Předneseno ve zkratce na celostátní pracovní poradě v Brně v červnu 1956)*, Archivní časopis 1, 1957, s. 7-15
- Pavel KRÁL, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 439-456
- Jiří KROUPA, *"...Alle Heüser als ain Corpus gedachtes unsers Fürstenthums ganz steiff beysamben verbleiben". Dietrichsteinské paláce v českých zemích v 17. a 18. století*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. Řada F-uměnovědná 47/42, Brno 1998, s. 27-49
- Jiří KUBEŠ, *Jan Libra ze Soběnova - rožmberský hospodář v Praze a jeho každodenní život (1604-1609)*, Pražský sborník historický 31, 2000, s. 93-148
- Jiří KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*, disertační práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích - Historický ústav, České Budějovice 2005
- Jiří KUBEŠ, *Zásobování sídel Petra Voka z Rožmberka potravinami (1592-1602)*, Jihočeský sborník historický 68, 1999, s. 255-289
- Alois KUBÍČEK, *Pražské paláce*, Praha 1946
- Václav LEDVINKA, *Funkce venkovských rezidencí a pražských paláců jihočeské šlechty v 16. a 17. století*, in: Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století, Ústí nad Labem 1992, s. 28-41
- Václav LEDVINKA, *Rezidence feudálního velmože v předbělohorské Praze. (Pražské sídlo pánů z Hradce ve 2. polovině 16. století.)*, Documenta Pragensia 91, Praha 1991, s. 113-134
- Václav LEDVINKA – Bohumír MRÁZ – Vít VLNAS, *Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled*, Praha 1995
- Roland LINDE, *Der Burgmannenhof in Horn*, in: Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, Marburg 1998, s. 179-198

- Karel MALÝ, *Svatováclavská smlouva. Třídní kompromis mezi šlechtou a městy z roku 1517*, Acta Universitatis Carolinae, Iuridica, Vol. II. No. 2, 1956, s. 195-222
- Petr MAŤA, *Soumrak venkovských residencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*, in: V. Bůžek – P. Král, *Aristokratické residence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999, s. 139-162
- Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004
- Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.-18. století*, Praha 2011
- Eduard MAUR, *Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*, Historická demografie 23, 1999, s. 85-135
- Eduard MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*, in: Pocta profesoru Zdeňku Jindrovi, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 3/1998, Studia historica L, Praha 2003, s. 29-37
- Jaroslava MENDELOVÁ, *Dovoz piva do pražských šlechtických paláců v 16. a 17. století. (Pražští nákladníci piva vaření a jejich boj s konkurenčním pivem.)*, Documenta Pragensia 9/1, 1991, s. 181-188
- Jiří MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách. Čí je země, toho je i náboženství*, Praha 2005
- Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 1993
- Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva, šlechta a slavnosti*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000, s. 386-389
- Jiří MIKULEC, *„Radujte se, ó Čechové, mariánští sodálové.“ Jezuitská bratrstva v Klatovech v 17. a 18. století*, in: *Barokní jezuitské Klatovy. Sborník textů ze symposia v Klatovech. 27.-29. dubna 2007*, Klatovy 2007, s. 74-83
- Jaroslav MILLER a kol. (ed.), *Konfliktní soužití. Královské město - šlechta - duchovenstvo v raném novověku. Edice. Knihy půhonné a nálezové královského města Olomouce (1516-1616)*, Olomouc 1998
- Martin MÖHLE mit einem Beitrag von Barbara RINN, *Die ehemalige Ritterstraße in Lübeck. Wohnsitze der städtischen Führungsgruppe vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*, in: *Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Marburg 1998, s. 225-241
- Miroslav MOUTVIC, *Príspevek v vývoji sídel šlechty ve městech*, Brno v minulosti a dnes 10, 1988, s. 16-17
- Miroslav MOUTVIC, *Príspevek k vývoji šlechtické držby nemovitostí v Praze od poloviny 17. do poloviny 19. století*, Documenta Pragensia 9/1, 1991, s. 305-315
- Jan MUK, *K stavební činnosti šlechty v Praze v 16. až 18. století*, Documenta Pragensia 9/1, 1991, s. 205-211
- Bernd MÜLLER, *Adelshöfe in Lemgo*, in: *Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Marburg 1998, s. 243-260
- Eugen MÜLLER, *Die Adelshöfe der Stadt Münster in Westfalen, nebst einem Anhang. Die Münsterischen Adelsgesellschaften*, Münster 1921
- Jaroslav PÁNEK, *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*, in: *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 9-27
- Josef PEKAŘ, *České katastry 1654 -1789*, Praha 1932
- K. PETERS, *Dějiny jezuitské koleje v Klatovech*, 1. část, Časopis společnosti přátel starožitností 50-51/1, 1946, s. 214-248

- K. PETERS, *Dějiny jesuitské koleje v Klatovech*, 2. část, Časopis Společnosti přátel starožitností 65/4, 1957, s. 207-212
- Josef PETRÁN, *Dějiny hmotné kultury*, II/2, Praha 1995
- Karel PLETZER, *Mikuláš Humpolec z Tuchoraze v Českých Budějovicích*, Jihočeský sborník historický 63, 1999, s., 47-60
- Emanuel POCHE, *Počátky palácové architektury*, in: E. Poche – P. Preiss, *Pražské paláce*, Praha 1977, s. 10-14
- Emanuel POCHE – Pavel PREISS, *Pražské paláce*, 2. doplněné vydání, Praha 1978
- Vladimír PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963
- Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010
- Holger RABE, "So haben auch etzliche vom Adel, die daherumb in der Nachbarschafft wohnen, in dieser Stadt ihr Handlung ...". *Adliger Immobilienerwerb und seine Motivation am Beispiel der ostwestfälischen Kleinstadt Höxter. Ein Beitrag zum Thema "Adelshof"*, in: *Der Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Marburg 1998, s. 261-277
- Bohuš RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách*, I, Praha 1914
- Bohuš RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách*, 2, Praha 1892-1893
- František ROUBÍK, *K vývoji zemské správy v Čechách v letech 1749-1790*, Sborník archivních prací 19, 1969, s. 41-188
- Jan ROYT, *Domáci středověké kaple v pražských domech a palácích*, in: *Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby*, Praha, 2009, s. 327-335
- Vratislav RYŠAVÝ, *K Augustonově expozici na zámku v Nebílovech*, Zprávy památkové péče 60/6, 2000, s. 190-193
- Mechthild SIEKMANN, *Adelshöfe in der Topographie der Stadt Münster*, in: *Der Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Marburg 1998, s. 295-308
- Michael SPRENGER, *Adelshöfe und Bürgerheüser im sozialtopographischen Gefüge der Stadt Rinteln*, in: *Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Marburg 1998, s. 309-320
- Václav ŠOLLE, *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*, Sborník archivních prací 10, 1960, s. 111-145
- Helena ŠTROBLOVÁ, *Úřad mincmistra (nejvyššího mincmistra) a Kutná Hora*, Časopis Národního muzea, řada A, 163/3-4, 1995, s. 73-80
- Karin TEBBE, *Epitaphien adeliger Auftraggeber in städtischen Kirchen des Weserraums*, in: *Der Adel in der Stadt des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Marburg 1998, s. 321-332
- František TEPLÝ, *Františka Zemana Kniha o Švihově a okolí*, Přeštice 1927
- František TEPLÝ, *Nesnáze Hradeckých s urozenými pány sousedy*, Časopis společnosti přátel starožitností 33, 1925, s. 108-117
- Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, 1. část 2. dílu, Klatovy 1930-1932
- Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, 2. část 2. dílu, Klatovy 1933-1936.
- Josef VÁVRA, *Paměti královského města Berouna*, Beroun 1899

Milada VILÍMKOVÁ, *Politické, společenské a ekonomické podmínky stavební činnosti šlechty a duchovenstva v Praze v období renesance a baroku*, Documenta Pragensia 9/1, 1991, s. 191-203

Petr VOREL, *Města jako sídla feudálních vrchností*, in: Česká města v 16.-18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991, s. 121-138

Petr VOREL, *Sídelní síť Františka Antonína Šporka ve světle vývoje raně novověkých šlechtických rezidencí v Čechách 16.-18. století*, Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. = Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, 2002, s. 7-16

Martin WACKERNAGEL, *Adelshöfe und Schloß in Münster*, Berlin - München 1948

Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906

Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst*, I, Praha 1890

Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst*, II, Praha 1892

Malgorzata WYRZYKOWSKA, *Barokowe palace lojalistycznej arystokracji i cesarskich urzedników we Wroclawiu w orbicie wpływów Wiednia i Pragi (na wybranych przykladach)*, in: Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby, Praha 2009, s. 219-239

Adolf ZEMAN, *Plzeň v první polovině XVIII. století*, Plzeň 1974